

Kniha W. Suchoňa (v spojení s programom S99) sa úspešne pokúša o čo najkomplexnejšiu analýzu problematiky sylogistických úsudkov s prihliadnutím na najvýznamnejšie koncepcie, ktoré sa tejto – dnes už dosť marginalizovanej – podobe logiky venovali. Z obsahového hľadiska nemožno práci vytknúť nič dôležité. Ide o text systematicky vystavaný, ktorý je veľmi hutný, ale o to úplnejší. Jeho štruktúra je prehľadná a tabuľky, resp. schémy, ktoré sa v ňom objavujú, výstižne vyjadrujú to najpodstatnejšie z každého skúmaného systému sylogistiky. Dôraz na technický spôsob prezentácie problematiky však čiastočne uberať na didaktických kvalitách knihy, ak berieme do úvahy, že ide o učebný text. Na druhej strane autor veľmi citlivo pristúpil k terminologickým problémom, uviedol aj pôvodné označenia príslušných termínov a sám odôvodnene a úspešne definoval niektoré nové termíny. Veľkým pozitívom je jeho úsilie o redukovanie nejasností, ktoré môžu tento druh práce sprevádzať.

Eugen Andreanský

Silvia Gáliková: Úvod do filozofie mysle (prípád psychofyzického problému)

Honner, Martin 2001. 140 s.

Na slovenskom knižnom trhu sa v minulom roku objavila vôbec prvá publikácia z oblasti filozofie mysle. Tento publikačný čin otvára slovenskému čitateľovi nové priestory pre filozofické uvažovanie v oblasti, ktorá patrí celosvetovo k najproduktívnejším. Napriek tomu, že výučba a bádanie v oblasti filozofie mysle je na väčšine zahraničných pracovísk považovaná za fundamentálnu súčasť filozofického vzdelania (a tento trend sa pomaly udomäčňuje aj v strednej Európe), v našom priestore stále zostáva okrajovou záležitosťou. Kniha Silvie Gálikovej *Úvod do filozofie mysle* vznikla práve z potreby doplniť autorkine pionierske pedagogické snaženia v tejto sfére o vhodné textové uvedenie do problematiky. Publikácia je mierne upravenou verziou textov, ktoré sa pred pár rokmi pravidelne objavovali na stránkach tohto časopisu. Pozostáva z ôsmich kapitol, ktoré sú doplnené o slovník termínov nielen z filozofie mysle, ale aj z ďalších príbuzných disciplín.

Napriek tomu, že veľmi vitam zdroj prvej učebnice z tohto odboru u nás, nemôžem nepriznať veľké rozpaky, ktoré sa ma po jej prečítaní zmocnili. Svoju kritiku zameriam hlavne na filozoficko-pedagogické problémy tejto knižky, hoci ma neprijemne prekvapili aj jej ďalšie aspekty. Spomeniem len rýchlo sa rozpadajúcu väzbu, nesprávne číslovanie citovaných diel (napríklad pozn. 3 na s. 80) a opakované prehrešky voči slovenčine. Spojenia „to, čo“, prípadne „toho, čoho“ sa objavujú takmer neustále a plynulosť čítania výrazne narušajú. Keďže ale nie som nijaký purista, ponechám násilie na jazyku bokom a pozriem sa bližšie na obsah recenzovaného diela. Ešte predtým si ale neodpustím upozornenie na dve chybičky krásy. Prvá z nich ma veľmi pobavila. Namiesto spojenia „podvedomé stavy“ sa na s. 113

dostali „povedomé stavy“. Raz darmo. Freud nepustí! Druhá chyba na smiech nie je a vypovedá skôr o hrozivo zanedbanej redakčnej práci. V dvoch vetách za sebou sa na s. 34 píše o analógii medzi mysľou a mozgom na jednej strane a tvrdosťou vody (!) na strane druhej.

Ale prejdime k filozofii. Všetky dobré úvody do akejkoľvek disciplíny, aké som kedy čítal, sa vyznačovali jednou dôležitou vlastnosťou. Autor ich písal z jedného vyhraneneho uhla pohľadu a nehanbil sa za to. Z knihy bolo vždy jasné, na ktorej strane stojí, čo si myslí, čo odmieta a čomu nerozumie. V priebehu knihy sa jasne vymedzila jeho pozícia, a tak mohol kriticky predstaviť všetky ostatné koncepcie a predstrieť subjektívne najlepšie riešenie. Čitateľ vedel, na čom je, a bolo na ňom, či argumentáciu prijme alebo nie. Takýto prístup u Gálikovej úplne absentuje. Jej kniha síce prehľadne, ale nekriticky vedľa seba zhromažďuje koncepcie, citáty a ich voľné interpretácie, akoby sa autorka bála komukoľvek ublížiť. Tak sa poľahky stane, že všeobecne prijímané koncepcie sa ocitnú povedľa obskúrnych, no o tomto ich štátute sa už čitateľ bez znalosti ďalšej literatúry nedozvie. Gáliková kladie Dennetta vedľa Searla, Armstronga vedľa Chalmersa, akoby by ich tvorba nemala často silný konfrontačný charakter s cieľom ukázať nezmyslenosť toho či onoho postoja protivníka. Tak sa stane, že v podkapitole *Intencionalita* (s. 33) sa predkladá Searlova téza o vlastnej intencionalite ako neproblematičný fakt, ktorý má údajne „odlíšiť špecifiká živých systémov od neživých“. Keďže ale v tejto koncepcii o vlastnej intencionalite rozhoduje organizmus sám a okrem ľudí (aj tým nie všetkým verím) sa mi zatiaľ nijaký organizmus so svojim úsudkom o tejto problematike nezdoveryl, na Searlovej argumentácii sa môžem len zasmiať. Čo je to za prvoosobové kritérium, keď som to nakoniec len ja, kto o intencionalite organizmov rozhoduje? Alebo mal Searle na mysli *moju* prvú osobu? Radšej prijmem Dennetovu stratégiu prisudzovania intencionality treťou osobou, ktorá síce má svoje problémy, ale aspoň nie je nekonzistentá hneď na prvý pohľad.

Kým na tomto mieste možno povedať, že ide o Searlov problém, a nie o problém Gálikovej (ved' preto už Searla nečítam), predsa len je na pováženie, či má pedagóg-filozof rozličné explanácie iba predkladať a ponechať súd na študenta, alebo má tiež naznačiť, kadiaľ cesta určite nevedie. Iným podobným príkladom je Gálikovej (ne)reakcia na McGinnovu koncepciu kognitívnej uzavretosti (s. 117). Tento človek z Rutgers si myslí, že pri snahe pochopiť vzťah medzi mysľou a mozgom narážame na hranice našich kognitívnych schopností. Je síce zaujímavé túto skutočnosť sa z knihy dozvedieť, no mňa by oveľa viac zaujímalo, ako na to McGinn prišiel. Nemusím byť ani veľkým odborníkom na metodológiu, aby som vedel, že tvorbu negatívnych výrokov o budúcnosti sprevádzajú notoricky známe problémy. V akej epistemickej pozícii sa McGinn nachádza, keď takýto výrok považuje za zdôvodnený? Neviem, no Gáliková zrejme nepovažuje za dôležité túto skutočnosť komentovať. Z celej publikácie mám pocit, že autorka predkladá čitateľom filozofické koncepcie mysle až príliš odovzdané. Odmietaním kritickej reflexie sa však pripravuje o možnosť urobiť z knihy naozaj *svuju* publikáciu.

Okrem miest, kde sa pozorný čitateľ oprávnene rozčúli nad nekonzistentnosťou predstavovaných hypotéz známych filozofov, sú tu aj miesta, ktoré znejajú sa-

motná autorka. Nikde v knihe sa nedozvieme, prečo opakovane hovorí o podvedomí. Tento pojem sa vyskytuje skoro v každej kapitole, ale v okamihu definovania rozdielu medzi vedomím a nevedomím (s. 103-104) sa nespomína. Vzápätí (s. 106) vystupuje ako jeden z členov kontinua medzi vedomými a nevedomými stavmi. Jeho problematickosť je spätá s psychoanalytickou tradíciou, ktorá je dnes veľmi zdiskreditovaná. V kognitívistickej literatúre sa tento pojem dnes prakticky nevyskytuje a ja preň tiež použitie nevidím. Väčší zmatok nastal v inej kategórii. Jedno zo základných rozlíšení v oblasti úvah o vedomí robí autorka v úvode knihy pomerne kontroverzne a nejasnosti z toho vyplývajúce sa jej v závere knihy vracajú ako bumerang. Na s. 29 pri pokuse odlišiť zmyslové vnemy od propozičných postojov zavádza ako silné kritérium prítomnosť fenomenálnych kvalít vnemov a ich neprítomnosť u propozičných postojov. Už na s. 31 však uvádza medzi príkladmi fenomenálnych skúseností aj „aké je to túžiť po niečom“. Túžba sa pritom štandardne považuje za propozičný postoj a autorka nepomôže ani možná obhajoba zaradenia túžob do inej kategórie, spojená s neprítomnosťou klasickej propozičnej spojky „že“ vo väzbách so slovesom „túžiť“. Veď ani jej neprítomnosť vo výpovediach ako „verím v boha“ nenarušuje propozičnú štruktúru presvedčení. V závere knihy (s. 113) sa Gáliková k rozlíšeniu vracia, no opäť stotožňuje fenomenálne vedomie so zmyslovosťou a nefenomenálne (tentoraz označované konfúzne ako „vyššie“) s propozičnými postojmi. Ak však prijmeme takéto rozdelenie, obe teórie vyššieho rádu sa stávajú nepresvedčivými. Rosenthalova obhajuje prítomnosť pojmovej reprezentácie vyššieho rádu, Lycanova hovorí o „skúsenosti vyššieho rádu“. Ich spoločným znakom je predstava, že reprezentácia vyššieho rádu robí mentálny stav nižšieho rádu vedomým. Ako ale pochopiť tvrdenie tvorcov oboch teórií, podľa ktorého pomocou aparátu vyššieho rádu sa stávajú vedomými všetky mentálne stavy, teda vnemy aj propozičné postoje? Skúsenosť vyššieho rádu nemôže na propozičných postojoch detekovať nijaký „senzorický“ vnem, pretože tam podľa definície nijaký nie je. A naopak, bohatosť nepropozičnej fenomenality zmyslov nie je zachytiteľná obmedzeným počtom pojmov vyššieho rádu. Dilemu rozriešime iba dôsledným odlišením kategórií fenomenálneho vedomia, propozičných postojov a teórií vyššieho rádu. Tieto kategórie sú mimobežné, aj keď niektoré mentálne fenomény sú podľa nich klasifikované podobne. Domnievam sa, že elegantné riešenie Armstrongovho a Lycanovho modelu sa môže ukrývať za Searlovým a Goldmanovým návrhom vymedziť fenomenálne aspekty u všetkých vedomých stavov, teda aj u propozičných postojov. Potom by ich detekcia mentálnym zmyslovým orgánom nebola zahalená toľkými nejasnosťami.

Sú v knihe aj nejaké pozitívne miesta? Celkom určite k nim patria dve kapitoly – štvrtá a šiesta. Behaviorizmus a funkcionalizmus sú predstavené tak, ako by som si to želal aj pri ostatných témach. Čitateľ sa v úvode každej z nich dozvie základné premisy oboch teórií a prehľadne sa oboznámi s ich vývojom. Dočíta sa o najznámejších námietkach a protinámietkach a má dostatok príležitostí urobiť si na problematiku vlastný názor. Nie že by sa dalo s každým tvrdením v týchto častiach knihy súhlasiť, no ich hlavným pozitívom zostáva, že Gáliková v nich rozohráva pedagogickú hru s jasným zámerom – vzdelat' čitateľa. Ku kapitole o funkcionalizme si neodpustím drobnú poznámku. Autorka na viacerých miestach zdôrazňuje úlohu

implementácie, *vtelenosti*, ako slabého miesta funkcionalizmu abstrahujúceho od materie. Nazdávam sa, že časť kritiky by sa naopak dala riešiť posilnením funkcionálnych tendencií filozofie mysle. Ak telo a telesnosť naozaj zohrávajú pri kognícii nejakú úlohu, potom táto úloha musí vystupovať ako kauzálna rola a možno ju začleniť do funkcionálnej siete. Zavedenie záhadného pojmu vtelenia (napriek jeho rastúcej všeobecnej popularite) do filozofie mysle by som ponechal iba ako krajnú možnosť.

Pozitívne hodnotím aj Gálikovej úvahy o vzťahu filozofie a vedy, ktoré sa objavujú na viacerých miestach, no vrcholia v závere publikácie. S celkovým zameraním autorky, ktorá propaguje úzku prepojenosť oboch domén bádania, sa dá určite súhlasiť. Vlastne je na škodu veci, že podobne, vo filozofickom svete bežne prijímané tézy, sa u nás stále považujú za kacirske. Ale odporcov naturalizovania filozofických problémov je u nás stále ešte priveľa, a tak pomerne rozsiahla obhajoba prepojenia filozofie s vedou, ktorá by v štandardnej učebnici inak nemala miesto, je v knihe legitímna. V záverečnej diskusii mi však trochu chýbalo pripomenutie jedného, aj pre filozofiu mysle podstatného rozdielu medzi vedou a filozofiou. Kým vedu zaujímajú výsostne deskriptívne skutočnosti, filozofov trápi aj normativita a k tej veda nemá čo povedať. Spomínam to len preto, lebo niektorí filozofi (napr. Dennett) považujú mentálne stavy za normatívne vytvárané entity a to môže ovplyvniť ich prípadný vedecký štatút.

Pred záverom sa ešte pristávam pri zavádzaní novej terminológie, ktorej je v knihe dosť. S prekladom anglického „qualia“ ako „kválie“ súhlasím a je dobre, že sa tento termín udomáňuje. Pochybnosti mám o „multiúrovňovej realizácii“. V originále („multiple“) sa o nijakých úrovniach nehovorí, hádam by postačovala „mnohoraká“, prípadne „viacnásobná realizácia“. Násilne pôsobia aj preklady názvov argumentov proti funkcionalizmu. Prečo hovoriť o „absentujúcich kváliách“, keď máme v slovenčine slovo „chýbajúce“? Podobne navrhujem namiesto „inverzného spektra“ radšej spektrum „prevrátené“.

Nakoniec ešte drobná špekulácia. Keďže autorka sa k žiadnej koncepcii mysle explicitne nehlási, špekulatívny čitateľ nemá okrem indícií iný nástroj, ako sa dozvedieť o jej preferenciách. Tu je teda moja špekulácia. Ďaleko najcitovanejšími autormi v knihe sú Searle a Churchlandovci. Nielenže nebudem tento fakt považovať za náhodný, ale povýšim ho do indikatívneho stavu. Zrejme sú to Gálikovej najobľúbenejší autori a prechováva k nim sympatie. Na tomto mieste sa rodí pole pre možnú zaujímavú autorkinu realizáciu. Searla a Churchlandovcov by málokto považoval za vzájomne kompatibilných. Kým Searle obhajuje ontológiu prvej osoby a svojrázny biologický naturalizmus, Churchlandovej sú tvrdí eliminativisti. Ak by sa Gálikovej medzi nimi podarilo nájsť nejaké podobnosti, či nebodaj istú vzájomnú konzistentnosť, bola by to skvelá téma na väčšiu štúdiu alebo knihu. Dúfam, že sa na čosi podobné z jej pera môžeme v dohľadnom čase tešiť.

Juraj Hvorecký